

UN FEL DE CALEIDOSCOP TEATRAL

2023
Timișoara 2023
Capitală Europeană a Culturii

112

actualitate.RO | festivaluri

Festivalul European de Teatru Eurothalia s-a desfășurat între 20 și 30 septembrie 2023 și a inclus spectacole cu o puternică rezonanță, aducând în fața spectatorilor teme de reflecție și formule diferite de spectacol. Pe de o parte, selecționerii Andrea Wolfer și Rudolf Herbert au inclus nume sonore, de pildă prin montările *Totul sub cer* de Margarita Zieda, în regia lui Alvis Hermanis, *Destinație* de Thomas Bernhard, în regia lui Matthias Rippert, *Urme* de și în regia și coregrafia lui Wim Vandekeybus, *Valea nebănută* de Rimini Protokoll (Stefan Kaegi) & Thomas Melle sau *Muntele* de Agrupación Señor Serrano, în regia colectivă semnată de Àlex Serrano, Pau Palacios, Ferran Dordal. Însă întreaga selecție vizează teme actuale precum: adevărul în lumea de azi, omul în raport cu natura, condiția lucrătorilor din Europa de Est, alienarea, dictaturile, relația om – robot, convențiile (inclusiv cele teatrale), conflictele identitare – pentru a numi numai câteva.

Eurothalia a programat și un spectacol în aer liber, *Ecvestru* de Paris Bénarès, în regia lui Patrice Verquère și o lectură scenică *Sidy Thak a schtikl* de Thomas Perle (care se dezvoltă într-o coproducție a Teatrului German de Stat din Timișoara cu Teatrul Evreiesc de Stat București). Dar și câteva evenimente conexe: *Oaspete în Palatul Culturii*, un tur ghidat al emblematicii clădiri care găzduiește cele trei teatre de stat din Timișoara și Opera Română cu asociația Tur de Arhitectură, un program de reflecție critică prin cronici de spectacol – *Cronică de teatru@Eurothalia* (cu peste treizeci de texte publicate), pe care am avut bucuria să îl coordonez. La acestea s-a adăugat un program de formare adresat tinerilor *Ph[r]ases – Formule creative* (la acesta am lucrat cu entuziasm alături de Diana Katharina).

În rândurile care urmează punem lupa pe două dintre montările incluse în Eurothalia: *Valea nebănută / Uncanny Valley* – producție a Rimini Protokoll și *Destinație* – producție a Burgtheater Viena. (D.Ș.)

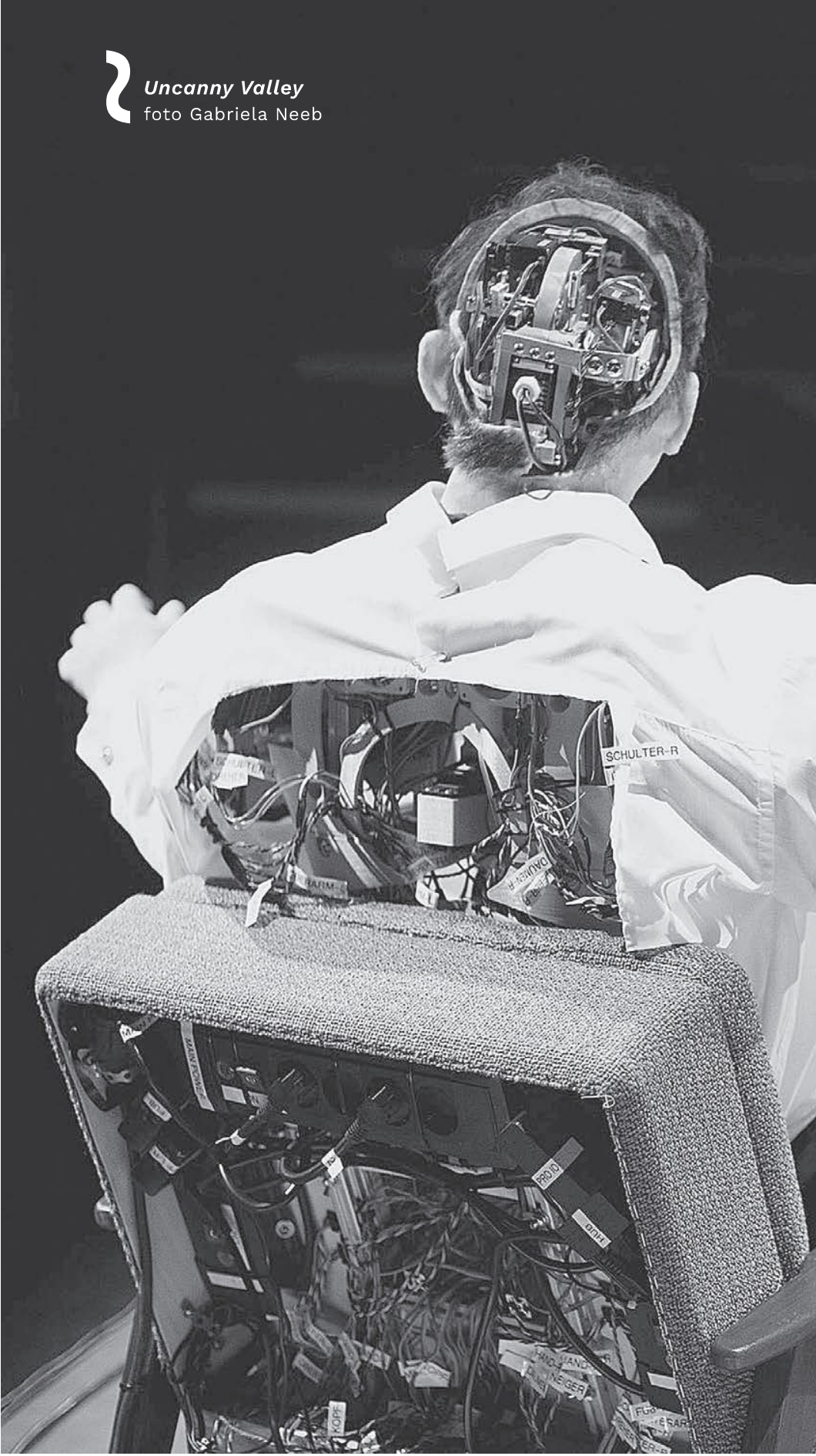
Elena JEBELEAN: **Homo sentiens**

„Munte cu munte se ajunge, dar încă om cu om”, spune un proverb. În viitor, cu siguranță, verbul va cunoaște noi ramificări. Concepuți pentru a efectua impecabil anumite sarcini, roboții pot înlocui omul în activitățile repetitive, obositoare, suprasolicitanțe psihic. Pot discuta cu bolnavii care suferă de tulburări mintale, pot acor-

da asistență, pot servi în restaurante. Ficțional, povestea continuă; în romanul lui Kazuo Ishiguro, *Klara și Soarele*, roboți care au capacitatea să se dezvolte intelectual și emoțional prin experiențele de care au parte (cât pe ce să scriu *trăite*) sunt companioni ai copiilor, ferindu-i de însingurare, dar devin și ținta răutății și cruzimii umane. Iar în filme lucrurile merg și mai departe. Acea *vale stranie* (*uncanny valley*, conform cercetătorilor japonezi) în care omul și robotul se întâlnesc este locul și timpul în care se dezvăluie diferențe și similitudini ce permit amândurora să se redefinească, să se înțeleagă. Căci, oricât am cerceta și transforma lumea dinafară, această cercetare luminează din perspective tot mai diferite cine suntem, funcționează ca un reflector asupra inferiorității noastre. Inevitabil, acțiunea, comportamentul reflectă emoții și strategii, sentimente și inteligență, ba chiar valori și principii. Suntem *trestii gânditoare*, ne definim prin analogii cu tot ce e în jurul nostru. Etologia ne ajută să ne conturăm înțelegerea asupra noastră prin comparație cu animalele. Comparația cu roboții este și ea tot mai grăitoare.

Spectacolul *Uncanny Valley*, regizat de Stefan Kaegi, face ca această descoperire reciprocă și reflexivă să se producă într-o sală de spectacole, la teatru, ilustrând direcția de concepție și reprezentare teatrală a Rimini Protokoll, fondat în 2000 de Helgard Haug, Stefan Kaegi și Daniel Wetzel. Spectacolele lor fac posibilă crearea unor noi perspective asupra realului, incluzând instalații performative și cooptând specialiști din diverse domenii. Răsplătite cu numeroase premii în ultimii douăzeci de ani, ele au drept consecință generarea unei viziuni transdisciplinare despre lume în imaginarul spectatorilor. Și în acest spectacol, care a avut premiera în 2018 și pe care publicul din Timișoara l-a putut vedea în cadrul Festivalului European Eurothalia al Teatrului German de Stat din Timișoara, scena depășește limitele de acțiune ale omului prin dublul animatronic al scriitorului Thomas Melle.

În fața spectatorilor se află doar un robot și un ecran pe care, la un moment dat, este proiectată o înregistrare audio-video oarecum explicativă a scriitorului care a gândit și scris textul împreună cu regizorul. Aflăm despre el cât de mult a iubit școala, încă de pe când avea șase ani, cum a fost nevoit să călătorească mult în copilărie și adolescență, datorită condițiilor sociale în care a crescut, și cum, din cauza acestor frecvente rupturi

Festivalul European de Teatru Eurothalia (Timișoara)

emoționale de relații și mediu, ajunsese la 16 ani să se simtă tulbure, gol pe dinăuntru. A început să scrie atunci prima sa carte, o carte de ficțiune, *Lumea din spatele meu*. A fost nevoit să dea interviuri, să participe la conferințe. Fusese deja diagnosticat cu tulburare bipolară, iar toate evenimentele sociale la care trebuia să participe îl îndepărtau de sine. Scrisul este un act solitar, pe când scena mărește totul într-o manieră insuportabilă, declară el. Pe scenă te simți actor, simți că, într-o anumită măsură, ca obiect al atenției celorlalți, ești dezbrăcat de autentic. Cu fiecare apariție publică, scriitorul simțea că se produce o trivialisare a acțiunilor sale. Și a constatat că, pentru a-și depăși panica inerentă acestor evenimente, ajunsese să-și programeze un comportament automatizat, să se comporte mașinal. Avantajul de a fi mașină optimiza reacția la stimuli dezagreabili. Și așa se construia o și mai mare falie între codul său interior și sentimentul că este numai un subiect.

La finalul spectacolului, oamenii au fost invitați în scenă, să vadă robotul îndeaproape. Nu am coborât în scenă, nu simțeam nevoia de a cerceta îndeaproape pe cineva/ceva care timp de o oră îmi devenise deja destul de apropiat. Am rămas în fotoliu, să urmăresc reacțiile spectatorilor și mi-am amintit de conferințele cercetătorilor în domeniul inteligenței artificiale de la Puerto Rico (2015) și Asilomar (ianuarie 2017), care au insistat și pe necesitatea de a ne proteja de pericolul pe care l-ar putea reprezenta roboții pentru umanitate, dar mai ales pe responsabilitatea pe care oamenii o au în legătură cu ceea ce creează. Din ce moment va fi etic să-i considerăm mai mult decât mașini? Și ce anume îi vom considera? Căci, dacă va fi posibilă conștiința artificială, atunci spațiul tuturor experiențelor posibile inteligenței artificiale va fi probabil uriaș în comparație cu cel al experiențelor umane. Iar dacă ne definim ca ființe conștiente, atunci am fi nevoiți să lărgim acest domeniu, căci nu doar conștiința noastră ar da sens Universului, ci și un alt tip de conștiință, mult mai cuprinzătoare. Și poate atunci acele fapte ar fi *sapiens*, în vreme ce noi am rămâne mai ales *Homo sentiens*... Și am admite, oare, măcar atunci, că sentimentele ne fac oameni, mai degrabă decât rațiunea? Cine știe? M-am întristat, conștientizând actualitatea celor spuse de Isaac Asimov: „Cel mai trist lucru legat de viața din prezent este că știința acumulează cunoaștere mai rapid decât acumulează societatea înțelepciune.” Și m-am bucurat pentru că *Uncanny Valley* mi-a dat ocazia să reflectez la ele.

Münchner Kammerspiele (Germania) - *Uncanny Valley (Valea nebănuită)* de Rimini Protokoll (Stefan Kaegi) & Thomas Melle. Coproducție: Temporada Alta, Berliner Festspiele/Immersion, Feodor Elutine /Moscow/Russia, SPRING Performing Arts Festival Utrecht/The Netherlands, Triennale Teatro dell'Arte, Milano, donaufestival Krems.

Raoul HORN: ***Bernhardtheaterziel***

Prima dată când am făcut cunoștință cu bisturiul arctic pe nume Thomas Bernhard a fost pe când citeam romanul său de debut, *Frig*. Cea mai recentă întâlnire a fost în cadrul Festivalului Eurothalia și a debutat cu apariția actriței Dörte Lyssewski pe scenă. Pășește simplu, nu știi dacă e în uzitata „piele a personajului” sau nu. Se prezintă și își cere scuze dacă spectacolul se va opri (în fața sălii Teatrului Național avea loc un concert) sau se va transforma într-unul de lectură, în care actorii păstrează miza, dar au textul în mână. Spectacolul, pentru a putea fi dus la bun sfârșit, are nevoie de liniște completă. Lyssewski se retrage în culise, iar după câteva zeci de secunde spectacolul își urmează cursul firesc. Primul cuvânt e cel mai greu.

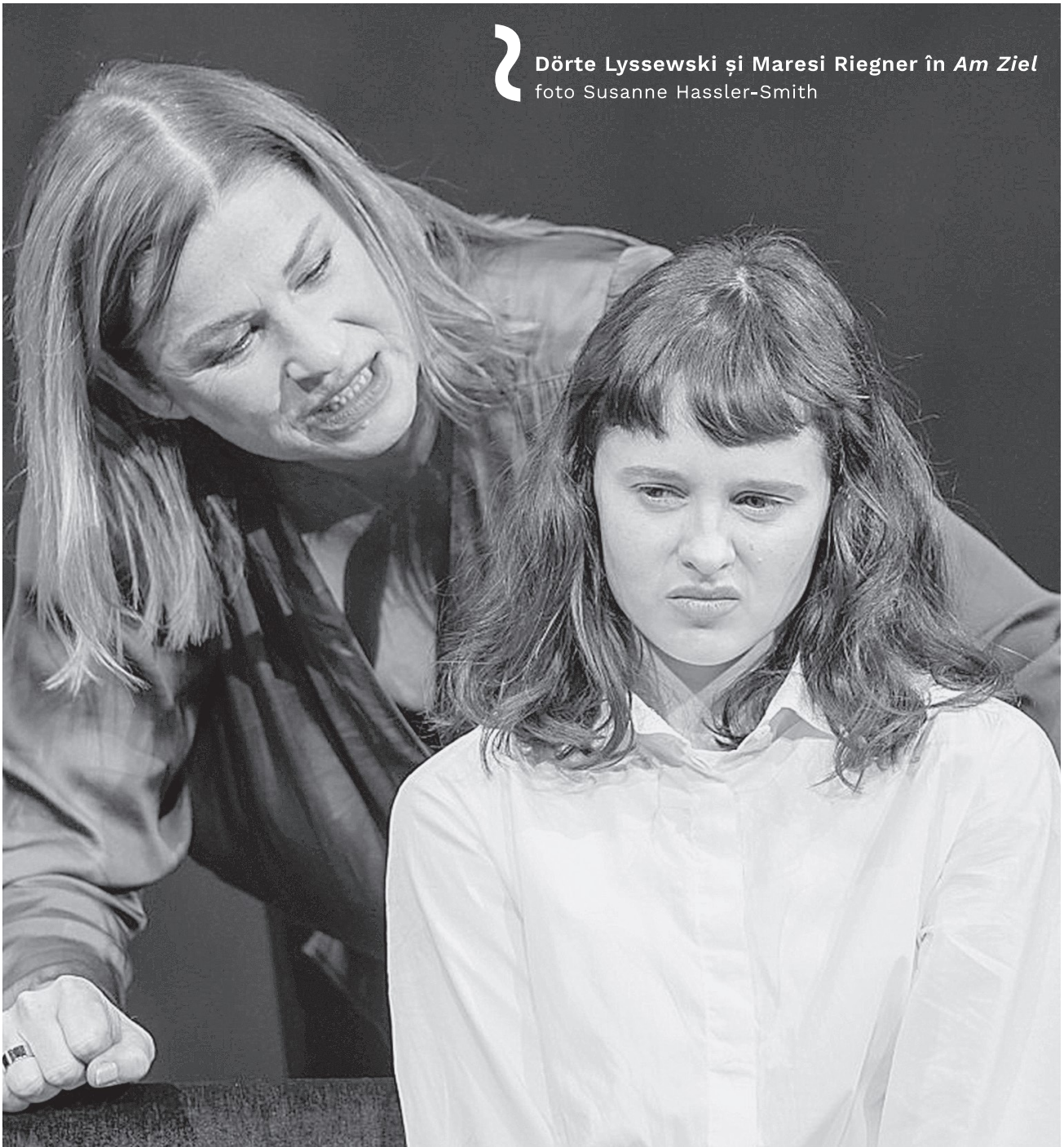
Reprezentăția începe, iar tăcerea e deja ca un mușchi încordat. Cu excepția unor cuiere ambulante și banchete incomode, scena este goală, nicio țipenie de actor. Cum se va declanșa totul? În *Destinație*, acțiunea nu este o miză. Nu suntem părtași la regi asasinați, la comploturi, la nopți de vară pline de fauni care fac tumbe. Dar asistăm la istorie – nu cea în care totul e cronologic și enunțiativ, în care Napoleon se laudă că i-a învins pe austrieci și ruși la Austerlitz, ci aceea a dimineților de familie, în care oamenii care aparțin unii de ceilalți prin legăturile de sânge se trezesc, se dezmoțesc și încearcă să găsească cel mai potrivit cuvânt cu care să înceapă ziua. În spectacol, Mama, interpretată de Lyssewski, își începe ziua cu un puseu de furie și nemulțumire față de un spectacol vizionat cu o seară în urmă, *Scapă cine poate*, scris de un „tânăr dramaturg”. Dar o înfurie totul: de pildă cioplitorii și zidarii, pentru că nu-și fac treaba bine și că cer o sumă exorbitantă pentru un obelisc. Repetă obsesiv, așa cum o făcea soțul său defunct că „totul e bine când se termină cu bine”. E acompaniată de fiica sa, un personaj ambiguu care, aparent, a moștenit discernământul obscur al tatălui ei. Paharul din mâinile Mamei e plin de fiecare dată, coniacul dat peste cap pare că îi unge mecanismele furiei, dar nu o și domolește: „Sunt atât de mulți străini în mine”, afirmă ea.

Mama și fiica îl invită pe „tânărul dramaturg” să le însoțească într-o călătorie-rutină la Katwijk, unde familia deține o vilă la malul mării. „Hai, la Katwijk, acolo totul e în ordine”. Dramaturgul se lasă mult-așteptat, iar când sosește pare o caricatură – nu are stare, se mișcă tot timpul, încearcă să își găsească locul și să lege două cuvinte, transpiră, este asaltat cu întrebări (și disputat) de Mamă și Fiică.

Thomas Bernhard este unul dintre puținii dramaturgi pe care îi simți în carne și oase pe scenă și în pagină, dat fiind caracterul autobiografic al literaturii sale. Regizorul Matthias Rippert îi oferă un loc pe scenă, din umbră, de deasupra actorilor, sub canapea, în paharul de coniac, în cioburile de porțelan, el este acolo, privindu-te aspru, aștep-

Dörte Lysewski și Maresi Riegner în *Am Ziel*
foto Susanne Hassler-Smith

tând ca, după ce a criticat societatea și convențiile, după ce a pus realitatea tăios în cuvinte, tu, spectatorul, să continui să aplauzi. În *Destinație*, ca în majoritatea textelor lui Bernhard, personajele devin verbe. Verbe care încearcă să se metamorfozeze, să își depășească condiția impregnată de eșec și autodistrugere. De altfel, „eșec” și „distrugere” sunt cuvinte-totem pentru Bernhard. De la „a construi”, verbul lui Roithamer din romanul *Korrektur*, ajungem la „a declanșa” – verbul personajului „tânărul dramaturg”. Destinul nu este altceva decât un sinonim pentru înfrângere. Reducând acțiunea scenică la minimum, regizorul lasă loc pentru ecoul polar, ritmat, al cuvintelor

ce definesc lumea drept un conglomerat de *grație* și *vomă*, de tragedie și comedie inseparabile. Cu un joc precis al actorilor, cu tăcerile și repetițiile devenite personaj, montarea ne readuce la istoria dimineților și a destinațiilor obișnuite ale familiilor – o încrengătură defectuoasă de sânge.

Burgtheater Viena (Austria) - Am Ziel (Destinație).
Regia: Matthias Rippert. Dramaturgie: Jeroen Versteede. Decor: Fabian Liszt. Costume: Johanna Lakner. Muzică: Robert Pawliczek. Cu: Dörte Lysewski, Maresi Riegner, Rainer Galke.

grupaj coordonat de **Daniela ȘILINDEAN**